

Актуалізація міфопростору в поезії Е. А. По здійснюється насамперед за допомогою різноманітних лексичних засобів, творче обігрування яких породжує оригінальні тропи (перифрази, метафори тощо): міфонім, теоніми, міфологічні та релігійні топоніми, меморативний топонім. В окрему групу умовно можуть бути об'єднані образні мовні звороти, що підпорядковуються меті формування бінарних антиномій «верх – низ», «світ – темрява», органічно пов'язаних із концептами «ЖИТТЯ – СМЕРТЬ», та поетичному відтворенню іманентної романтизму міфологічної концепції нерозривної єдності земного світу та потойбічного, буття та небуття (тенденція реміфологізації).

Детальний аналіз обраного нами для висвітлення питання засвідчує **перспективи** подальших студій, присвячених вивченню та системному впорядкуванню мовних засобів, використаних для створення хронотопу, у творчості Е. А. По та інших романтиків світової літератури.

Література

- Бахтин М. М. *Форми времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. Вопросы литературы и эстетики.* М. : Худож. лит., 1975. С. 234–407.
- Блинова М. П., Подоляк Е. А. *Хронотоп в произведениях Эдгара По и Стивена Кинга. Современные тенденции развития науки и технологий.* 2016. № 2-4. С. 18-22.
- Заломкина Г. В. *Поэтика пространства и времени в готическом сюжете : дис.... к-та филол.наук: 10.01.08.* Самара, 2003. 224 с.
- Ніколова О. О. *Мовні засоби актуалізації релігійно-міфологічного аспекту роману Д. Дефо "The Life and Strange Surprising Adventures of Robinson Crusoe". Нова філологія. Збірник наукових праць.* 2018. № 73. С. 89-95.
- Переяслова О. О. *До проблеми наукового вивчення хронотопу як категорії лінгвопоетики. Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди.* 2012. Вип. 34. С. 192–196.
- Приходченко О. О. *Концептуалізація опозиції життя – смерть в готичній картині світу (на матеріалі англійськомовних романів про вампірів) дис.... к-та филол.наук: 10.02.04.* Запоріжжя, 2017. 267 с.
- Стельмах М. Ю. *Міфопростір «Шагнаме» Фердоусі : опозиція «свій» - «чужий». Сходознавство.* 2009. № 48. С.207-215.
- Топоров В. Н. *Пространство и текст.* URL : http://ec-dejavu.ru/p/Publ_Toporov_Space.html
- Троицкая А. Л. *Интертекстуальный хронотоп готического романа (на материале англоязычных произведений) : дис.... к-та филол.наук: 10.02.04.* Санкт-Петербург, 2008. 179 с.
- Уракова А. П. *Функция мифа в рассказе Эдгара Аллана По «Похищенное письмо». Поэтика мифа. Современные аспекты.* М. : РГГУ, 2008. С. 56-71.
- Черницкая Л. А. *Семиотика мифа в рассказах Эдгара По.* URL : <http://american-lit.niv.ru/american-lit/articles/chernickaya-semiotika-mifa.htm>
- Шарданова И. В. *Анализ мифосимвола «дом» в новелле Э. А. По «Падение дома Ашероу».* URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-mifosimvola-dom-v-novelle-e-po-padenie-doma-asherov>
- Antosca, Francis E. *Tamerlane to Eureka : The Evolution of Poe's Cosmic Myth.* URL : <https://digitalcommons.uri.edu/theses/1364>.
- McCaslin S. E. *Descent : Recovery of the Ground in Eureka Poe's Cosmogonic Myth.* URL : <http://summit.sfu.ca/system/files/iritems1/2972/b1126228x.pdf>.
- Poe E. A. *A Dream Within A Dream.* URL : <http://www.morganaswelt.ru/library/poetry/edgar-allan-poe.html>.
- Poe E. A. *Eldorado.* URL : <http://www.morganaswelt.ru/library/poetry/edgar-allan-poe.html>.
- Poe E. A. *Eulalie.* URL : <http://www.morganaswelt.ru/library/poetry/edgar-allan-poe.html>.
- Poe E. A. *Lenore.* URL : <http://www.morganaswelt.ru/library/poetry/edgar-allan-poe.html>.
- Poe E. A. *The Lake.* URL : <http://www.morganaswelt.ru/library/poetry/edgar-allan-poe.html>.
- Poe E. A. *The Raven.* URL : <http://www.morganaswelt.ru/library/poetry/edgar-allan-poe.html>.
- Poe E. A. *The Sleeper.* URL : <http://www.morganaswelt.ru/library/poetry/edgar-allan-poe.html>.

(Матеріал надійшов до редакції 2.10.18. Прийнято до друку 18.10.18)

УДК: 82-3:811.112.2:8'42

DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135/2018-74-13>

ПАВЛЕНКО І. Я.

(Запорізький національний університет)

НІМЕЦЬКОМОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

На матеріалі сучасної художньої прози про події останнього століття розглянуто характер функціонування німецьких мовних запозичень, особливості їхнього функціонування в говірках та літературній мові, способи адаптації та роль у змалюванні внутрішнього світу аналізованих повістей та романів. Увагу акцентовано на органічності запозичень з німецької в говірки та літературну мову як результат історичного поліетнізму регіонів, про долю яких йдеться, безпосередніх політичних та соціокультурних контактів, через посередництво польської мови та мови ідиш. Дослідження спрямовано на

з'ясування художніх функцій германізмів, їхньої ролі у творенні певних хронотопів, образів окремих героїв та системи персонажів. У мові персонажів запозичена лексика – один зі способів характеристики, зв'язку з певним регіоном, часом та культурою, формами побуту й діяльності. Корпус аналізованих художніх творів дає змогу стверджувати, що в ньому відтворено динаміку постійних змін у складі запозиченої з німецької мови лексики: перехід частини запозичень у групу застарілих слів, історизмів, витіснення лексикою, запозиченою з російської мови, появу новітніх лексем як однієї з форм культурних контактів тощо. Звернено увагу й на те, що вживання запозиченої з німецької мови лексики різних груп вмотивовано творчим замислом авторів, описуваною епохою та характеристикою персонажа. Лексика, пов'язана з військовою справою, широко використовується в описах різночасових воєнних подій і є у мові представників старших поколінь; у описах мирного часу переважає запозичена німецька лексика зі сфери побуту, кулінарії, професійної діяльності, міжособистісних стосунків, розваг. В аналізованих творах це лексикон пригадувань минулого, переважно міжвоєнного, та його ідеалізації, підкресленого введення малої батьківщини в європейську історію та культуру.

Ключові слова: аполітичність, германізми, лексика, адаптація, художній дискурс, література.

Pavlenko I. German loan words in literary discourse. The nature of the German linguistic borrowings, the peculiarities of their functioning in the dialect and literary language, the approaches to adaptation and the role in the depiction of the inner world of the analyzed stories and novels were studied on the material of modern prose which describes the events of the last century. The emphasis is put on the natural process of borrowing from German language into dialects and literary language as a result of historical polyethnism of regions described, direct political and sociocultural contacts via Polish and Yiddish languages. The study is aimed at the determination of artistic functions of germanisms and their role in the creation of certain chronotopes, the representation of particular personages and system of characters. Loan words in the speech of the characters serve as one of the means of their characterization, which shows connection with a specific region, time and culture, forms of life and activities. The corpus of analyzed literary works shows the dynamics of constant changes in the composition of vocabulary borrowed from the German language: the archaisation and historisation, the replacement of these words by the lexis, borrowed from Russian, the emergence of new lexemes as one of the forms of cultural contacts, etc. Attention is also paid to the fact that the use of the words borrowed from the German language is motivated by the creative vision of the writers, the described epoch and the characterization of the personages. Words related to warfare are widely used in the descriptions of military actions of different times and is present in the speech of representatives of older generations. German loan words referring to everyday life, cooking, professional activities, interpersonal relations and entertainment prevail in the description of peacetime. In analyzed literary works these words are connected with the reminiscences of the past, predominately with the interwar period, and its idealization, the importance of introduction of a small homeland into European history and culture.

Key words: borrowings, germanisms, lexis, adaptation, literary discourse, literature.

Мова художніх творів завжди була предметом лінгвістичних та літературознавчих студій, але в контексті сучасних глобалізаційних процесів постає питання про специфіку й чинники, що її зумовлюють, лексики сучасної української художньої літератури та про її зв'язок і кореляцію з історичними та соціокультурними умовами розвитку різних регіонів.

Специфіка лексики західних регіонів України неодноразово приваблювала увагу дослідників, що засвідчено чисельними словниками говірок, напр. [Аркушин 2000], [Гуцульські говірки 1997], [Онишкевич 1984], [Піпаш 2005], [Словник буковинських говірок 2005] та ін.

Грунтовно вивчаються шляхи та характер лексичних запозичень у західноукраїнських говірках, напр., [Булаховський 1955], [Герман 2008], [Сімонок 2014], [Хобзей Н. 2010] та ін. Значну увагу приділено характеру засвоєння та адаптації лексики німецької мови, напр., [Кочерган 1997], [Лопушанський, Пиц 2011], [Лопушанський, Пиц 2013], [Нечаєва 2014], [Онишкевич 1970], [Пророченко 1975], [Яцюк 1994]. Питаннями взаємної рецепції української та німецької мов займаються й закордонні автори, напр., [Major 1999], [Besters-Dilger 2006] та ін. Існують й узагальнюючі розвідки, в яких аналізується динаміка розширення наукового знання про запозичену лексику у західноукраїнських говірках, напр., [Пиц 2013].

Звичайно, науковці приділяють увагу й специфічним особливостям мови художніх творів наших сучасників, напр., [Городиловська 2003], [Городиловська 2008], [Романенко 2015], [Стецик 2015] та ін. Водночас питання про германські запозичення в сьогоденному художньому дискурсі ще не було об'єктом спеціального дослідження.

Мета статті – на матеріалі творів сучасної української літератури про події минулого століття на Західній Україні дослідити роль та функції запозичень з німецької мови в художньому дискурсі.

Метою розвідки зумовлено такі завдання:

- висвітлити причини та форми запозичень лексики німецької мови;

- з'ясувати динаміку зміни лексичних запозичень залежно від характеру внутрішнього світу аналізованих повістей та романів;

- дослідити роль запозичень у художній характерології цих творів.

Об'єкт дослідження – запозичення з німецької мови в мові сучасних українських художніх творів.

Предмет дослідження – роль та функції німецькомовних запозичень у формуванні образу доби та людини в сучасному західноукраїнському художньому дискурсі.

Звернення до сучасної західноукраїнської літератури зумовлено тим, що в ній відтворено особливості говірок та літературної мови регіону, який мав безпосередні та опосередковані історичні, економічні, культурні контакти з німцями та австрійцями, у результаті чого в говірки та літературну мову потрапила значна кількість германізмів, які поступово лексикалізувалися, стали основою для нового словотворення тощо.

Дослідження проводиться на матеріалі творів сучасних українських прозаїків. Це романи Ю. Винничука «Танго смерті» (2013) та «Цензор снів» (2016), Н. Гриценко «Місто пахло корицею й кремом Nivea. Чернівецький вінтажний альбом» (2017), М. Дупешка «Історія, варта цілого яблуневого саду» (2017), Р. Іваничука «Торговиця» (2012), В. Лиса «Століття Якова» (2010), повісті Р. Іваничука «Оферми з тридцять шостого регіменту» (1998) та М. Матіос «Апокаліпсис» (2006).

У кожному з цих творів ідеться про зміни, що відбувалися впродовж 20-го століття у Західній Україні. Події творів Винничука Ю. та Іванчука Р. відбуваються на теренах колишньої Галичини; Лиса В. – на теренах Волині; Матіос М., Дупешко М. та Гриценко Н. пишуть про Буковину. У говірках та літературній мові цих регіонів багато запозичень, зумовлених історичними подіями та постійними контактами представників різних націй.

У дорадянський період ці регіони характеризувалися поліетнізмом та усталеними формами спілкування між представниками різних національностей, що часто артикулюється й у художніх творах. Наприклад, Н. Гриценко пише: «...в Чернівцях проживали люди багатьох національностей. Навіть у їхній родині, як нагадав собі старий пан, співіснувало 7 націй: тут було польське, німецьке, єврейське, румунське, грецьке та ромське коріння, і всі вони розбавлялися українською кров'ю» [Гриценко 2017, с. 75]. У романі Дупешка М. читаємо: «Те, що люди різних національностей жили у тих Чернівцях майже без конфліктів, зовсім не означає, що це була якась суцільна мішанина. Зовсім ні. Румуни горнулися до румунів, євреї – до євреїв, українці – до українців, а німці – до німців» [Дупешко 2017, с. 50-51].

Характерно, що для спілкування з представниками окупаційної адміністрації та німецькими військовими персонажам, пов'язаними зі Львовом, Чернівцями, Коломиєю тощо, не потрібні перекладачі, саме тому про них не згадує жодний автор. В одному з інтерв'ю Ю. Винничук так сформулював думку про кореляцію германського та національного в культурі Львова: «Були германізаторські моменти, безсумнівно, це йшло через німецьку мову, через австрійську культуру. Але все-таки місцева людність українська, русинська, польська, єврейська з часом все ж таки із-під того німецького так би мовити флеру виходила і життя набувало своїх уже європейських, у цивілізованих, але в національних формах барв і запахів» [Княжицький 2017]. Мова його романів є вагомим доказом коректності таких думок.

Значний час герої роману «Цензор снів» проводять у кав'ярнях, казино тощо, змальовується своєрідний світ *кнайп* та ресторацій, чим умотивоване вживання гастрономічної лексики. Ураховуючи домінуючий львівський хронотоп, у цій лексиці переважають страви міжнародної кухні, серед яких багато німецьких з відповідними назвами: *шніцлі*, *паштет*, *шніти* т. ін. Поряд з кулінарною лексикою з'являються лексеми зі світу сфери обслуговування та розваг: *кельнер*, *дансер*, *фордансер*. І вони – знак легкості та безтурботності буття.

За короткий термін перебування радянської адміністрації у Львові змінилося меню ресторану-готелю «Жора», який під час фашистської окупації передається «у добрі руки» Стефана – одного з героїв роману, який констатує: « ... *кухня* була вихолощена. Зрештою, про це свідчило й меню, де красувалися пельмені, рассольнік, якісь, прости Господи, чанахі, харчо, чахохбілі та інша сталінська колекція» [Винничук 2016, с. 225]. У цьому переліку власне російська страва одна, але три – з кухні Кавказу, відповідно з'являються й лексичні запозичення з грузинської мови, що підкреслює зв'язок меню з певним часом та гастрономічними уподобаннями тимчасових, з погляду персонажа, господарів. «Наші *шніцлі* перетворилися на катлети, битки та *карбонадлі* на атбівніє, *зупи* на супи, росіл на бульйон ...» [Винничук 2016, с. 225]. Водночас навіть зміни у кулінарній лексиці, заміна полонізмів та германізмів на русизми засвідчують зміну не лише гастрономічних уподобань, але й смаків у ширшому сенсі, і втрати тієї європейськості, яка була притаманна галицькій культурі довоєнного часу, і самого складу населення, оскільки носіїв німецької мови в повоєнні часи фактично не залишилося.

У романі «Танго смерті» цього ж автора «гастрономічні» спогади пов'язані з життям чотирьох друзів – хлопчиків різних національностей: українця, поляка, німця, єврея, – батьки яких загинули під Базаром і їх виховували тільки мами. Оскільки дитинство було небагатим, то добре запам'яталися страви, що готувалися в різних родинах. Тому й з'являються в описах дитинства малих німця та єврея *книдлі*, *книдлики*, *кайзерки*, *форшмак* тощо. Нарація роману пов'язана з різними часовими вимірами. «У меню» нашого сучасника Мирка Яроша такі страви відсутні, як відсутні відповідні слова в його лексиконі. Загалом насиченість германізмами в цьому романі виявляється в описі довоєнного життя німецької та єврейської (у силу генетичної близькості ідиш і німецької) родин, подій Другої світової війни.

Отже, у цього автора, як і в інших, твори яких аналізуються, лексика стає одним із засобів творення образу епохи та водночас значною мірою слугує для характеристики персонажів. Наприклад, в описах атмосфери воєнного часу часто зустрічається слово *фольксдойч* (є варіанти *фольксдойч*, *фольксдойчир*), утворене від німецької лексеми *Volksdeutscher*. Це слово у фонетичних (відповідно, і графічних) варіантах зустрічається в різних творах і виключно тоді, коли йдеться про період німецької окупації. Слово *фольксдойч* стає маркером часу та зміни статусу людини в різних умовах.

Герой роману Ю. Винничука «Цензор снів» Андреас, щоб вижити, а до цього він прагнув більш за все і задля виживання йде на різні угоди з совістю та законом, просить про папір, у якому буде зазначено, що він «не хвіст собачий, а справжній *фольксдойче*», «моя матуся чистої води німкеня Лізелотта Аглая фон Кленце, яка вийшла заміж за Марка Попеля і народила мене» [Винничук 2016, с. 189]. Інший герой – Стефан – має подібний родовід: «Мій тато був австрійським чиновником, але мама – українка» [Винничук 2016, с. 195], але жодного разу не називає себе фольксдойчем : він залишається просто львів'янином, ніде і ніколи під час окупації не акцентуючи на власному походженні задля отримання якихось пільг та індульгенцій. Отже, відсутність слова – також знак, що характеризує персонажа.

Зміна лексики різних епох відтворена навіть на рівні змін імен. У романі Ю.Винничука «Цензор снів» Андрій змінює своє ім'я на Андреас, ставши «фольксдойче». Постійні зміни упродовж життя відбуваються з іменем героя роману М. Дупешка, причому варіанти імені залежали від національної (а його родина, як і друзі, була багатонаціональною) приналежності оточуючих та епохи: «Дора називала мене по-французьки Подем. Спершу напівжартома, але потім за звичкою. Тож моє апостольське ім'я постійно змінювались, залежно від того, хто його вимовляв. Вдома я був Павелом. Для бабусі *Герти*, Дориної матері, *Ріхарда* з Городенки ... я був *Паулем*. Для діда Омеляна – Павликом. Для деяких сусідів у радянські часи я був дядя Паша, і ось тепер я став паном Павлом ...» [Дупешко 2017, с. 52-53].

Загалом динаміка зміни лексики, зокрема запозиченої, посилює відчуття плинності часу. У «Чернівецькому вінтажному альбомі» Т. Гриценко відтворено життя пересічної

людини на тлі життя міста. Оскільки йдеться про долю пересічної людини, то в розділах, що описують сучасне життя пана Юліана, переважає лексика, пов'язана з побутом, родинним затишком та спогадами. Повсякдення літньої людини марковано лексикою: *футровані* черевики (від нім. *Futter* — підкладка), *шалік*, *шляфрок*, *фартук*: «А вже надвечір старий ... накидав на плечі широкий, побитий моллю *шалік* ...» [Дупешко 2017, с. 7]. Між тим у минулому він, як й інші працівники фабрики, носив *анцуг*: на одному з довоєнних фото «Всі його колеги вдягнуті в темні *анцуги*...» [Дупешко 2017, с. 14]. Зміна одягу – маркер зміни віку, епохи та соціального статусу героя. З віком його спілкування зі світом звузилося, чи не єдиний зв'язок із живою дійсністю – вікно, тому «часом, щоб наблизити цей вирій людської безтурботності, старий пан відкривав *оберліхт* і з *люфтом* пускав до хати сусідські голоси з їхніми розмовами, галасом та сміхом». [Дупешко 2017, с. 8].

Дружина пана Юліана до війни була кондитером, тому не випадкові згадки про *прецлі*, *цвібак* (від нім. *Zwieback* – сухар, але в Чернівцях слово побутувало з іншим значенням, також зі сфери кулінарії, – бісквіт), *штрудель*, *шпітце*, *штангерлі*. Її професійні навички згодилися і в побуті: «... *Кремшніт* та пампушки з трояндовими конфітюрами господиня з традицією робила саме в день свята» [Дупешко 2017, с. 59]. Як і в романах Ю. Винничука, у згадках про повоєнні часи про смаколики з німецькомовними назвами не йдеться.

Загалом в аналізованих творах прослідковуються відмінності у вживанні запозиченої з німецької мови лексики залежно від того, описується мирне життя чи воєнні події.

Мирні часи марковано професійною лексикою, переважно пов'язаною з ремісництвом. У досліджуваних творах неодноразово зустрічаються назви форм діяльності, матеріалів, обладнання, результатів праці, серед них багато запозичень з німецької мови: *бляхар*, *дротяр*, *фризієр*, *фірман*, *сницар*, *перцляр*, *вінкель*, *гебель*, *обцуга*, *цаги*, *лантух*, *блят*, *рашпиль*, *шпарга* та т. ін. Наприклад, у «Торговиці» Р. Іваничука: «Мешканці вулиці вже встигли звикнути, що до нього майже кожного дня хтось несе діряві баняки, тягне *шнуром* по землі *балю* або *рондель*, а деколи й на *фірі* везе проіржавлені *ринви* або подзьобану градом покрівельну *бляху* чи то *дренажну руру*, що тяглася за возом по землі й гримотіла як на сполох» [Іваничук 2013, с. 17], або в Ю. Винничука: «... *дротярі* — гуцули та лемки — ходили обвішані *дротом* і полапками на миші, гукаючи: «Горнята *дротувати!* Є що *дротувати?*» [Винничук 2013, с. 12].

Багато німецькомовних запозичень у лексиці зі сфери торгівлі та економічних взаємин між людьми: *борг*, *гендель*, *гандель*, *гендляр*, *гешефт*, *грейцер*, *грайцар*, *Грейцер*, *рейхсмарка*, *вексель*. «Якби ви менше пили, Гаврилку, то якийсь *грейцар* таки задзеленькотів би в кишені...» [Іваничук 2013, с. 7]; «... може, прощення в них просиш за давню провину, коли твоїми вчинками замість милосердя керував *гешефт*...» [Іваничук 2015, с. 35]. У повісті Марії Матіос: «Бо ні в Тисовій Рівні й ніде інде, куди ступала нога цих світових вояків і світових *гешефтарів* із обкладеного горами й обвіяного вітрами села» [Матіос 2006, с. 75]. У цьому випадку зустрічаємо характерне для адаптації іншомовних слів явище: від запозичених коренів іде активне словотворення, наприклад, від слова *гешэфт* – «*приватна торгова* (спекулятивна) *операція*» [Словник, т. 2 1971, с. 59] з додаванням суфікса – *ар*, за допомогою якого творяться лексеми для позначення професій: *квіткар*, *чоботар*, *вівчар*, *гончар* та ін., за аналогією утворено українське слово *гешефтар*.

Художній час аналізованих творів значною мірою пов'язаний з періодами миру, тому змальовуються характерні риси міжвоєнного побуту, що зумовило увагу до житла, побутових речей, меблів, одягу, назви яких часто було запозичено з німецької: *оберлюфт*, *дах*, *кухня*, *льоx*, *шилдь*, *креденс*, *шафа*, *шафка*, *шуфляда*, *стелаж*, *балія*, *дзигар*, *дзигар*, *штамбух*, *панчохи*, *штрімפלлі*, *пальто*, *панчохи*, *мантля*, *шляфрок*, *китель*, *фуражка тощо*: «Реальною була тільки голівка кучерявої брюнетки. Він зняв її з підвіконня й поставив у кімнаті на *креденс*» [Іваничук 2013, с. 217]; «Пан Йосип встав, підійшов до *стелажу* і, добувши якусь стару книгу, розкрив її на закладці» [Винничук 2013, с. 46]; «Зверху на піяніні лежав малий альбомчик, який зазвичай у старих сім'ях називали

«пам'ятником» або «штамбухом» [Винничук 2013, с. 214]; «Шамрай не міг відвести очей від шильду й стояв непорушно» [Іваничук 2013, с. 78] та ін.

Серед масиву запозичень з німецької мови в аналізованих творах часті слова, пов'язані з системою адміністративного поділу, політичного устрою Австро-Угорщини, значна частина яких розцінюється читачами як застарілі, стала історизмами, а в художньому світі творів є маркерами епохи: бургомістр, кронпринц, цісар, ергерцог, магестрат тощо: «А далі була війна. І Сандуляка, й багатьох інших із Тисової Рівні забрали до *цісаревого* війська. Мститися за смерть *кронпринца*» [Матіос 2006, с. 84]; «Втім, у голові молодика, котрий приїхав гостювати до тітки й водночас мовби то проходив якийсь стажування у місцевому *старостві-магістраті*, на відсутність лою, яким змашувалися коліщата хитрості, скаржитися не доводилося» [Лис 2010, с. 216]; «*Атентат* плануємо завтра, 13 серпня» [Винничук 2013, с. 67]; «До Відня приїжджає на перемовини з *цісарем* командувач італійського корпусу *ерцгерцог шлягенгофрат* Ріттер фон Тоскана...» [Іваничук 2016, с. 57].

В аналізованому корпусі художніх текстів відбувається значна активізація у вживанні німецькомовних запозичень, коли йдеться про хронотопи війни (від Першої до Другої світової, а в романі Дупешка – й до АТО).

Зображення подій Першої світової війни актуалізує військову лексику, таку як *оферма*, *регімент твер*: «Тридцять шостий *регімент* був універсальною бойовою одиницею» [Іваничук 2015, с. 52]; «Він зняв з плеча карабіна й, показуючи на дуло, проказав винуватим голосом по-польськи з надією, що *фельдфебель* його зрозуміє» [Іваничук 2015, с. 47]. Значна частина германізмів цього періоду в сучасній українській мові перейшла до розряду застарілої лексики, історизмів або архаїзмів, оскільки зараз використовуються синоніми власне українські або запозичені з інших мов, а частина предметів та явищ просто зникла.

Інколи в аналізованих творах зіштовхуємося з переобтяженням запозиченою військовою лексикою, як, наприклад, у повісті Р. Іваничука. Значною мірою це вмотивовано службою героїв у австрійській армії. Чужість умов, у які потрапляють персонажі твору – мирні люди, незвичні до військової муштри та бойових дій, підкреслена й акцентованим чужим мовним середовищем.

Актуалізація військової лексики відбувається і в створенні хронотопів Другої світової війни. Ця лексика, як правило, актуальна й до сьогодні, застарілих (як, наприклад, *ровер* або *машінтвер*) слів небагато. Запозичення з німецької мови практично скрізь як складові воєнного дискурсу – це лексика, що означає військовий чин або посаду у військовий час: *фюрер*, *Гейтскомісар*, *фіцер*, *офіцір*, *унтерофіцер*, *оберофіцер*, *лейтенант*, *маршал*, *єфрейтор*, *фельдфебель*, *шуцман*, *шпінон* т.ін.

Поширеною стає лексика на позначення адміністративних одиниць, військових підрозділів, зброї, військових дій тощо: *шмайсер*, *кампа*, *гестапо*, *лагер*, *рейх*, *вермахт*, *фюрер* т.ін.: «Войсько польське на *роверах* еще моцне, як хулера!» [Винничук 2013, с. 239]; «У березні 1942-го з'явився в Янівському концтаборі *унтерштурмфюрер* Рокіта» [Винничук 2013, с. 247]; «У Житомирі *гестапівці* розстріляли двісті чоловік, які на міському *майдані* відправляли панахиду в пам'ять стрільців, полеглих від більшовицьких куль під Базаром; у Києві заарештували видавців газети «Українське Слово» за те, що вони відмовилися прославляти німецький *вермахт*; на товкучках влаштовували облави, забираючи молодь на роботи до *райху*...» [Іваничук 2013, с. 169]. «І *ротний старлей* Топар тут невідомо чого опинився, нібито *реконгносцировку* робити (тьху, яке слово), а назад не вибереться» [Лис 2010, с. 139]; «*Гер* капітан пропонує всім українцям записуватися до особливого підрозділу доблесного *вермахту*. Всі, хто зголоситься, отримають *обмундирування*, можливість сито жити і служити великому *фюреру* Адольфу Гітлеру, а також у німецьких *рейхсмарках* суму підйомних, яка дорівнює п'яти тисячам довоєнних польських злотих» [Лис 2010, с. 142].

Обшир запозиченої військової термінології у творі В. Лиса зумовлено тим, що Яків – герой роману – деякий час служив у армії, брав участь у воєнних діях поляків проти німців, потрапив до німецького табору ще за часів молодості. Потім потрапив до радянського

війська. Апеляція до німецької та запозиченої з німецької української військової лексики сприяє відтворенню умов та обставин життя українського селянина в умовах воєнних дій. А зміна в лексиці окремих розділів твору відповідає основним тенденціям соціокультурних та, відповідно, лінгвістичних змін, що відбувалися на теренах Волині. Аналіз мови роману засвідчує, що кількість німецьких запозичень у різних хронотопах твору різна. Їх багато в розділах, присвячених молодим рокам героя та подіям Другої світової війни, і майже немає, якщо не враховувати загальноновживані, які ввійшли до літературної мови, в описах мирного часу. Натомість син Якова пише батькові листа російською.

В аналізованих романах відрізняється не лише лексика різних хронотопів, але й мова покоління, зокрема й характером запозичень. Персонажі, що презентують післявоєнне покоління, на відміну від батьків та дідів, пишуть та розмовляють російською, у мові сучасної молоді, пов'язаної з містом, мова може бути українська, але запозичення переважно з англійської. Один із персонажів, кращих представників сучасної молоді – оповідач-воїн АТО в романі М. Дупешка розмовляє літературною українською мовою, у якій майже немає діалектних слів, і тим вона відрізняється від мови головного героя – пана Павла-Поля-Пауля-Паші, у якій німецькомовні запозичення з'являються як спосіб змалювання специфічної довоєнної культури рідного міста.

Отже, у **висновку** аналіз корпусу новітніх українських художніх творів дає змогу стверджувати, що:

- лексика, запозичена з німецької мови значною мірою сприяє творенню специфічної поліетнічної та багатомовної культури міст Західної України міжвоєнного часу;

- різні лексичні групи германізмів зустрічаються при творенні хронотопів війни й миру: в описах мирних часів переважає професійна лексика, лексика побуту, кулінарна лексика, назви одягу тощо;

- для опису воєнних подій активізується лексика, у тому числі й запозичена з німецької, що органічно, коли йдеться про боротьбу з фашистами та окупацію, яка пов'язана з військовою справою і означає особливі явища державного устрою, військові чини та посади, зброю тощо;

- характер запозичень у мові персонажів різного часу й віку різний і засвідчує витіснення германізмів русизмами та суттєву втрату колишньої самобутості культури Західної України.

Перспективи подальшого дослідження. Звичайно, що в межах статті неможливо розкрити всі порушені питання, а отже проблема художньої доцільності та специфіки відтворення запозиченої лексики у творах різних авторів, ролі запозичень у формуванні індивідуального стилю письменників, і не лише тих, чиї твори лягли в основу аналізу, характер кореляції запозичень з німецької, польської, румунської та російської мов у сучасному художньому дискурсі, особливо західноукраїнському, ще попереду.

Література

- Аркушин Г. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк : Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2000. Т. 1–2.
- Булаховський І. Нариси з загального мовознавства. Київ : Радянська школа, 1955. 174 с.
- Винничук Ю. Танго смерті : роман. Харків : Фоліо, 2013.
- Винничук Ю. Цензор снів : роман. Харків : Фоліо, 2016. 319 с.
- Герман К. Розвиток лексики українських говірок Буковини в ХХ столітті. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. 2008. Випуск 428 – 429. С. 9 – 16.
- Городиловська Г. П. Правнича термінологічна лексика в історичних творах Романа Іваничука. *Наукові записки. Національний університет "Києво-Могилянська академія". Том 22, ч. 1 : Гуманітарні науки*. Київ : КМ Академія, 2003. С. 43–47.
- Городиловська Г. П. Елементи наукового та публіцистичного стилів в історичних творах Романа Іваничука : автореф. дис ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів. 2008. 22 с.
- Грищенко Н. Місто пахло корицею й кремом Nivea. Чернівецький вінтажний альбом. Чернівці : Книги – XXI, 2017. 112 с.
- Гуцульські говірки : короткий словник / уклад. : Г. Гузар, Я. Закревська, У. Едлінська, В. Зеленчук, Н. Хобзей. Львів, 1997. 232 с.
- Дупешко М. Історія, варта цілого яблуневого саду : роман. Чернівці : Книги – XXI, 2017. 160 с.
- Іваничук Р. Оферми з тридцять шостого регіменту. *Сліди на піску: новели та оповідання*. Харків : Фоліо, 2015. С. 34 – 85.
- Іваничук Р. Торговиця : роман. Харків : Фоліо, 2013. 220 с.

Княжицький М. Тарас Возняк і Юрій Винничук про те, чим унікальна Галичина та чим вона відрізняється від всієї України. 1 жовтня 2017. URL: http://espreso.tv/article/2017/10/01/taras_voznyak_i_yurii_vynnychuk

Кочерган М. П. Німецькі лексичні запозичення в південно-західних говорах української мови. *Мовознавство*. 1997. № 1. С. 19–24.

Лис В. Століття Якова : роман. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2010. 336 с.

Лопушанський В. М., Пиц Т. Б. Німецькомовні лексичні запозичення у південно-західних говорах України : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Дрогобич : Посвіт, 2011. 122 с.

Лопушанський В. М., Пиц Т. Б. Німецькі лексичні запозичення у бойківському говорі : кількісний, тематичний і соціолінгвістичний аспект. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 46 (2). С. 385 – 399.

Матіос М. Апокаліпсис. *Нація. Одкровення*. Львів : ЛА «ППРАМІДА», 2006.

Нечаєва Н. Запозичення з німецької мови в буковинських говірках. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Філологічні науки*. *Мовознавство*. 2014. № 2. С.98 - 102.

Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. Київ : Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, 1984. Ч. 1–2.

Онишкевич М. Й. Германізми в бойківському діалекті. *Іноземна філологія*. 1970. Вип. 21. С. 38–45.

Пиц Т. До історії дослідження німецьких запозичених слів в українській мові. *Українська мова*. 2013. № 2. С. 84 – 99.

Піпаш Ю. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області) /упор. Ю. Піпаш, Б. Галас. Ужгород : [б. в.], 2005. 266 с.

Пророченко О. П. Німецькі лексичні запозичення в лексико-семантичній системі української мови. *Питання романо-германської філології та методики викладання іноземних мов*. 1975. Вип. 2. С. 81–85.

Романенко О. В. Львівська цивілізація у романі Юрія Винничука «Танго смерті». *Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. 2015. № 1 (15). с. 143 – 147.

Сімонок В. П. Запозичена лексика в українській мовній картині світу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2014. Вип. 8 (2). С. 250-254.

Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці : Рута, 2005. 688 с.

Словник української мови : в 11 томах. Т. 2. Київ, 1971.

Стецик К. Н. Наддністрянський говор в художественном языке Ю. Винничука. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Грамота, 2015. № 2 (44): в 2-х ч. Ч. II. С. 181-184.

Хобзей Н. Дещо про запозичення в мовленні львів'ян у контексті говірок південно-західного наріччя. *Діалектологічні студії. 9: Запозичення та інтерференція* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. С. 113–120.

Яцюк І. Я. Прояви лексичної інтерференції при контактуванні німецької й української мов на Північній Буковині за часів Австро-Угорської імперії. *Українська мова на Буковині*. Чернівці, 1994. С. 52–54.

Major O. Germanische Interferenzen in den ukrainischen Mundarten. *Studien zu deutsch-ukrainischen Beziehungen*. München : Ukrainische Freie Universität, 1999. Bd. 3. S. 59–67.

Besters-Dilger J. Deutsch-galizische lexikalische Sprachbeziehungen (mit besonderer Berücksichtigung der Austriazismen). *Ethnoslavica: Festschrift für Gerhard Neweklowsky zum 65. Geburtstag*. München : Sagner, 2006. S. 29–42.

Матеріал надійшов до редакції 14.10.18. Прийнято до друку 29.10.18)

УДК: 811.133.1:81'374

DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135/2018-74-14>

ПАВЛЮК О. О.

(Запорізький національний університет)

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ *RIRE* (СМІХ) У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Концепт *rire smix* вербалізується на основі сучасної лексикографії французької мови. Метою статті є реконструкція концепту *rire smix*, зафіксована у французькій мовній картині світу, у таких його проявах, як різновиди сміху, вираз емоцій, манера сміятися або висміювати кого-небудь, фізіологічні реакції людини, яка сміється. Концепт *rire smix* вербалізується через когнітивний образ, що відображає смислові зв'язки його імені у вільних і стійких словосполученнях. Прикметники з негативною оцінністю частіше поєднуються з ім'ям концепту, ніж з позитивною. Сполучаючись із лексемою *rire*, означення передають уявлення про сміх як про предмет певної форми, розміру; як про хворобу; про інтенсивність характеру звучання; як про людину; як про фантастичну істоту. Фразеологічне уявлення про сміх відображає його зв'язок із різними соматизмами. Такі стійкі звороти характеризують пози, жести, а також висловлюють почуття людини, яка сміється. У французькій мовній картині світу зафіксований різноманітний вплив сміху на його суб'єкта, що відбивається в дієслівних словосполученнях.

Ключові слова: *концепт, сміх, вербалізація, репрезентація, мовна картина світу.*

Pavlyuk O. O. Lexico-phraseological representation of the *rire* (laughter) concept in the French language picture of the world. The article is devoted to the reconstruction of the concept *rire laughter* in the French language picture of the world. The study